

Радослав РАСПОПОВИЋ*

ЗНАЧАЈ РУСКИХ АРХИВСКИХ ИЗВОРА ЗА ИЗУЧАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ ЦРНЕ ГОРЕ

О значају архивских извора стране провенијенције за проучавање историје Црне Горе, није потребно посебно говорити. Познато је да извори те врсте пружају драгоцјену могућност за цјеловитије спознавање прошлости, односно за потпуније и свеобухватније разумијевање унутрашњих и спољних историјских процеса у Црној Гори.

Када је о историји Црне Горе у XVIII и XIX вијеку ријеч, а исто важи и за раније периоде њеног трајања, потреба те врсте је израженија у односу на праксу већине осталих европских земаља. За то постоји више разлога. Најприје, организација апарата власти у Црној Гори и степен институционалног развоја у највећем дијелу XVIII и XIX вијека нијесу били на нивоу који би омогућавао већу заступљеност извора аналитичког карактера тј. такав квалитет докумената који би савременом истраживачу послужио као прворазредна историјска грађа. Није, такође, био остварен ни ниво развоја земље који би подразумевао организовану праксу чувања докумената проистеклих из рада њених политичких субјеката. Сем тога, Црна Гора је у XVIII и XIX вијеку водила велики број ратова, уз исто тако бројна пустошења њене територије, па и оно мало писаних докумената, која су била похрањена углавном у личним архивама њених владика, већим дијелом није сачувано.

С друге стране, Црна Гора је готово сва своја животна питања, од основних егзистенцијалних до оних која су се тицала ослобођења земље, настојала да ријеша уз помоћ великих сила. Политичка сарадња са њима, поред личних обраћања црногорских владика суверенима ве-

* Др Радослав Распоповић, Историјски институт Црне Горе, Подгорица

ликих држава, одвијала се и путем преписке са њиховим најзначајнијим јавним, државним и духовним институцијама у којој су, осим митрополита из куће Петровића и гувернадуре из породице Радоњића, учествовали и црногорски главари, најчешће као чланови земаљског збора. Комуникација са великим силама одржавана је и посредством њихових конзуларних представника у градовима у сусједству Црне Горе: Дубровнику, Котору, Скадру. Те околности као и геостратегијски положај и војни значај Црне Горе, утицали су да се данас у архивима Москве, Петрограда, Беча, Берлина, Рима или Париза могу наћи многи драгоцени подаци о појединим догађајима или процесима у Црној Гори.

При томе, с обзиром на политичке везе од скоро три вијека, немогуће је не истаћи посебну важност коју у том погледу имају руски архивски фондови. Она је, с једне стране, природно условљена утицајем који је Русија, као словенска и православна земља, имала како на ток ослободилачке борбе, тако и на процесе државног конституисања и развоја Црне Горе, а с друге што је Цетиње неријетко било један од главних ослонаца руске спољне политике на Балкану. Стицајем тих околности, у руским архивским фондовима данас се чувају бројни документи, како они попут извјештаја њених конзуларних и дипломатских представника из Дубровника, Цариграда или Беча, тако и бројни други политичке, финансијске или вјерске природе, произашли из рада највиших државних институција Русије, Колегије иностраних дјела, Светог синода или појединих министарства, на примјер војног или финансија.

Ако пак говоримо о архивским установама у којима се ти документи чувају, онда можемо споменути неколико најважнијих. На првом мјесту су свакако документи који се налазе у Архиву спољних послова Руске империје у Москви. Да би се схватило колико је богатство архивског материјала које се у њему налази, треба само подсјетити да је грађа о Црној Гори разврстана у више десетина веома обимних архивских фондова: *Главном архиву, Полићархиву, Односи Русије са Црном Гором, Односи Русије са Србијом, Односи Русије са Дубровником*, затим *ф. Канцеларија минисћра или Тајни фонд минисћра*, фондовима *Словенски сћо, Послансћиво у Консћайинойољу, Послансћиво у Бечу, Извјешћаји МИД-а* итд.

У неким случајевима просто је изненађујуће у којим се све фондовима овог Архива могу пронаћи документи о Црној Гори. Тако, на примјер, у фонду *Јонска осћрва* руска историчарка Ирина Сјепановна Достјан је пронашла препис *Законика Пећра I* од 33 члана као и текст *Ог-*

луке донијете 20. јуна 1796. у руском преводу. Руску верзију *Законика* до сада су објавили академик Бранко Павићевић, проф. др Јован Бојовић и Људмила Мурашова. У истом фонду *Јонска описрва* налази се и молба црногорског народа руском цару о покровитељству над Црном Гором са пројектом Петра I о њеном државном уређењу. Руски историчар Јуриј Петрович Аншаков је у фонду *Главної архива* пронашао руску верзију *Сшеіе*, како је он тај документ назвао. Све ово указује на чињеницу да су даља истраживања у руским архивима нужна и да могу бити веома плодна када су у питању не само најстарији црногорски законски споменици и установљење првих органа власти, већ и када је ријеч о великим црногорским биткама, прекретницама у црногорској историји, попут битака на Царевом Лазу, или касније на Мартинићима или Крусима.

Значајан број докумената који се чувају у Архиву спољних послова Русије већ је објављен и у Русији и код нас. При томе имамо у виду руску вишетомну едицију *Внешнаја йолиѣика Русии*, у којој су у појединим књигама публиковани веома значајни документи за историју Црне Горе. И Историјски институт Црне Горе у сарадњи са Црногорском академијом наука или самостално до сада је штампао неколико публикација које садрже архивску грађу руске провинијенције.

Осим споменутих, у Архиву спољних послова Руске империје могу се наћи и други документи, у несагледиво већем броју од објављених, који могу помоћи разумијевању прилика у Црној Гори у XVII, XVIII и XIX вијеку. Такве податке, на примјер, пружа један извјештај из марта 1796, намијењен Колегију иностраних дјела, гдје се веома детаљно приказује стање у Црној Гори и, поред осталог, наводе подаци о бројном стању становништва, да „Црногорци у свих пет области могу сакупити једва шест хиљада људи под оружјем”, говори о географском положају земље, начину њеног војног организовања, наводе подаци о броју становника по појединим племенима: у Кучима, Васојевићима, Братоножићима, Пиперима, Бјелопавлићима, Пјешивцима, али и у Ровцима, Морачи, Пиви. Процјењује се да у свакој од ових области има од 1.500 до 1.950 домова.

Постојање оваквих докумената свједочи и о живој заинтересованости Русије за стање и прилике у Црној Гори и њене односе са сусједима, односно потврђује политичку пажњу са којом је она пратила развој прилика на овим просторима.

За раније периоде историје, у другој архивској установи у Москви, Архиву древних аката, може се наћи преписка владике Данила са високим личностим и институцијама у Русији или у другим земљама, затим писма писана од стране самозваног цара Шћепана Малог као и бројни ћирилчни рукописи који се односе на XV, XVI и XVII вијек историје јужнословенских народа.

У Државном архиву Руске Федерације, такође у Москви, слично као и у архиву Спољних послова Руске империје, бројна је архивска грађа која се односи на период црногорске историје XVIII и XIX вијека. Осим фондова руских конзула у Дубровнику: Петковића и Гагића, посебно је обиман фонд Александра Сергејевића Јонина. Његова преписка с књазом Николом из тог периода, прије стицања независности Црне Горе, као и извјештаји у вријеме обављања послова првог руског дипломатског представника на Цетињу после 1878, сами по себи говоре о њиховом великом значају. У истом архиву се чувају и лични фондови краљевих кћери Милице и Стане Николајевне, као и њихових мужева, великих кнежева Петра и Николаја Николајевича, и других високих личности из породице Романових, укључујући и самог руског цара Николаја II.

Од архива у Москви поменућемо још Централни војни историјски архив у коме се, по називу те установе, може одредити и природа грађе која се у њему чува. За војну историју Црне Горе драгоцјени су рапорти руског војног агента у Црној Гори Николаја Михаиловича Потапова и извјештаји директора Руског војног кадетског корпуса пуковника Јегорјева. Штуро казани подаци из овог саопштења ни изблиза не могу да освојетле богатство материјала драгоцјеног за историју Црне Горе, међу којима су и подаци о реформама спровођеним у војној организацији земље, закључно са оснивањем прве подофицирске школе Руског кадетског корпуса на Цетињу и подаци о високим војним субвенцијама које је Црна Гора добијала из Русије.

Од архива у Петрограду свакако да на првом мјесту по значају долази Архив Руског Светог синода Руске православне цркве, који је субвенцијама, помоћи у књигама, црквеним предметима и на разне друге начине, утицао на одржање православља у Црној Гори, тј. духовног али и световног живота земље. Ту је и Архив Војноморског флота који, на примјер, осим бројних података о Сењавиновој експедицији у Средоземљу у вријеме Наполеонових ратова и заједничког ратовања Црногораца, Руса и Бокеља, садржи и документе о доласку руске делегације на

челу са великим књазом Петром Николајевичем Романовим, начелником штаба руске војске у Првом свјетском рату, на крунидбене свечаности у Црној Гори 1910.

Ипак, кад је о Санкт Петербургу ријеч, незаобилазан значај има Руски државни историјски архив, у коме се осим обимне грађе Павла Аполонијевића Ровинског, писца четворотомне публикације о Црној Гори, налазе и бројни други архивски документи разасути по разним фондovima, са подацима о привредном, културном, војном и дипломатском животу земље, посјетама црногорских суверена Русији и руских изасланика Црној Гори, који представљају драгоцене, а још увијек недовољно истражене странице црногорске прошлости.

Мада сумарно наведени, споменути архиви, архивски фондови и архивски извори који се налазе у руским архивима, ма колико богати и неистражени, тешко да могу измијенити досад изречене глобалне историјске оцјене о главним историјским процесима у Црној Гори, које је историјска наука саопштила. Но, они свакако могу пружити много новог, до сада непознатог и као такви могу бити од крупног утицаја на попуњавање досадашњих знања о појединим догађајима или личностима из црногорске историје, али и за отварање нових тема у историјској науци. У неким случајевима може бити ријечи само о откривању нових детаља, а у другим опет о новим подацима, о великим недовољно објашњеним поглављима црногорске историје. Руски архивски извори су такође корисни као потврда а, чини ми се, у много мањој мјери као могући деманти до сада изреченим оцјенама о условима под којима се стварала и развија црногорска државна мисао, а посебно за објашњење бројних питања из историје Црне Горе и њеног односа с великим силама, нарочито Русијом.

Radoslav RASPOPOVIĆ

THE IMPORTANCE OF RUSSIAN ARCHIVAL SOURCES FOR RESEARCHING THE MONTENEGRIN HISTORY

Summary

A great importance of the foreign sources for more comprehensive examination of Montenegrin history is emphasized in this paper. Author backs this statement with methodological need of involving foreign archival documents, with contents comparable to do-

mestic ones, into regular scientific analyses. On the other side, it is obvious that, due to the level of institutional development of the governmental system throughout the most of 18th and 19th century, the analytical documents hadn't been continuously produced, which would have provided a first class archival base for more complete understanding of internal and foreign processes for contemporary researchers. An achieved level of the Montenegrin social development in this period didn't assume the organized praxis of documents' preservation as well, especially in times of war devastations.

Pointing out the need of using the documents of foreign origin, author specially emphasizes the significance of those preserved in Russian archives. Their importance is complimentary to the one of Russian political role in the process of national liberation, constitution of governmental system and cultural development of Montenegro. In this paper, contents of archival record groups in some archival institutions in Moscow and St Petersburg, relevant for Montenegrin history, are separately analyzed.